

Під однією обкладинкою зібрано три відверті розмови з видатними українцями про знаменні події в історії України (від боротьби за відновлення української держави 80—90-х рр. XX століття до російсько-української війни на Донбасі). Це не просто сухі факти, це багатогранна розповідь з автобіографічними елементами та унікальними світлинами, що раніше ніде не публікувалися. Це діалоги з людьми, які у своїй царині доклали багато зусиль для становлення України.

Розпочинається книжка бесідою з Патріархом Київським та всієї Руси-України Філаретом про розвиток церкви після здобуття Україною незалежності, порушено гостру тему стосунків Київського й Московського патріархатів. Ви дізнаєтеся про відносини Предстоятеля з владою, архієреями церков та впливовими світськими людьми.

Легендарний український письменник Василь Шкляр ділиться думками про літературний процес у контексті політики, про те, як і чому формується новий архетип українського Героя, а ще розповідає про свою позалітературну діяльність та особисте життя.

Третя розмова — це інтерв'ю популярного журналіста і телеведучого Миколи Вересня з відомим українським політиком В'ячеславом Кириленком про три українські революції 1990, 2004 і 2013—2014 років, це незаангажовані свідчення й відповіді на складні запитання, що хвилювали та хвилюють українців.

Три розмови про віру, боротьбу та ідентичність і водночас одна — про те, якою має бути Україна.

У цій книжці обговорено багато тем, але вони мають перехресний зв'язок, бо всі — про Україну, про те, що відбувалося після відновлення Незалежності. Ми шукаємо відповіді на запитання, як нам зміцнити Україну, вигнати агресора і рухатися вперед до вільної сім'ї європейських народів, зберігаючи власну українську ідентичність.

В'ячеслав Кириленко

www.bookclub.ua

ISBN 978-617-12-5115-1

9 786171 251151

ТРИ РОЗМОВИ ПРО УКРАЇНУ

Патріарх
Філарет

Василь
Шкляр

Микола
Вересень

ТРИ
РОЗМОВИ
ПРО УКРАЇНУ

В'ячеслав
Кириленко

ТРИ РОЗМОВИ ПРО УКРАЇНУ

Патріарх Філарет
Василь Шкляр
Микола Вересень
В'ячеслав Кириленко

ТРИ РОЗМОВИ ПРО УКРАЇНУ

ХАРКІВ **КЛУБ**
2018 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 323/324
Т67

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Автор ідеї та упорядник *В'ячеслав Кириленко*

Передмова *В'ячеслава Кириленка*

Дизайнер обкладинки *Андрій Будник*

ISBN 978-617-12-5115-1

© Кириленко В. А., 2018
© Depositphotos.com / kovalto1,
обкладинка, 2018
© «Книжковий клуб «Клуб Сі-
мейного Дозвілля», видання
українською мовою, 2018
© «Книжковий клуб «Клуб Сі-
мейного Дозвілля», художнє
оформлення, 2018

ТРИ РОЗМОВИ ПРО УКРАЇНУ

Книга, яку Ви, шановний читачу, тримаєте в руках, по-своєму унікальна. Вона складається із трьох розмов, кожна з яких має свою наперед визначену основну тему, але при цьому багатовимірна та поліфонічна.

Першою є моя розмова з Патріархом Київським та всієї Руси-України Філаретом про становлення самостійної від Москви Православної церкви після здобуття Україною Незалежності. Однак розмова ця відбувається в контексті всієї палітри докорінних суспільних та політичних змін, що сталися у країні від 1991 року і дотепер. Безперечно, ми не оминули найскладніших для нашої Церкви та всього національного руху періодів промосковської влади, участі Церкви в революційних подіях різних років та теми стосунків Київського та Московського патріархатів.

Ми також приділили багато уваги найголовнішій справі — створенню Єдиної Автокефальної Української Право-

славної Церкви. Справі, для звершення якої, Святійший Патріарх Філарет докладав і докладає якнайбільших зусиль.

Водночас я намагався будувати розмову так, щоб Ви мали змогу познайомитися з новими фактами із життя Патріарха та довідатися про інколи несподівані деталі церковного, точніше, церковно-політичного буття.

Я впевнений, що Вам буде цікаво дізнатися про важливі обставини стосунків Предстоятеля із владою, усіма президентами України, архієреями церков та впливовими світськими людьми, частина з яких узагалі буде оприлюднена вперше.

По тому я пропоную Вашій увазі розмову з легендарним автором «Чорного Ворона», «Марусі», «Трощі», «Чорного Сонця» та багатьох інших резонансних книг — письменником Василем Шклярем — про літературний процес, політику, владу, історію, бачення ним минулого та сьогодення.

Я глибоко переконаний, що вплив його книг на формування суспільних настроїв у передреволюційній та революційній Україні важко переоцінити: хтозна, якби не вийшов друком 2010 року «Чорний Ворон», чи народилася б та українська рішучість у молодих серцях, які змели режим Януковича, а потім стали боронити країну на Сході? До того ж саме літературні герої Василя Шкляра, більшість із яких є реальними історичними постатями, стали прообразами для творення нового архетипу сучасного українського Героя — бійця, добровольця, волонтера. Словом, людини, для якої Україна — справді понад усе.

З огляду на це Ви, читачу, розумієте, що розмова з паним Василем не могла обертатися лише навколо літературного складника його творчості: Ви знайдете у виданні

чимало цікавого як про інші сфери, так і про інші часи. Але все це важливо, щоб зрозуміти Шкляра і зрозуміти «його» сьогодні.

У третій частині книги міститься наш діалог із журналістом, телеведучим та знаковою медійною постаттю — Миколою Вереснем. Переважно про три українські революції 1990, 2004 та 2013—2014 років, активними учасниками яких ми обидва були.

Безперечно, кожен у своїй іпостасі: я як студентський активіст, а потім політик, Микола як репортер, аналітик, телевізійник, але неодмінно з яскравою проукраїнською та демократичною позицією, яка спонукала багатьох людей скидати із себе тягар брехні та фальші.

Протягом розмови ми обговорили багато тем, що продовжують турбувати наше суспільство, згадали про багато подій від кінця 80-х років ХХ ст. і аж дотепер, у яких нам випало брати участь. Можливо, багато відповідей, що їх даємо ми, ще досі лишаються контраверсійними для частини суспільства, проте як не крути, але факт є фактом: між українцями та росіянами прірва відмінностей, а Україна є критично важливою опорою західного світу, якому протистоїть агресивний, але позавчорашній за ідейною якістю «руській мір».

Оскільки ми під час діалогу згадали про багато подій, подекуди вже й призабутих, то не минулося й без цікавих фактів з особистого життя, але вплетених у контекст загальних суспільних процесів. Багато з таких фактів, до речі, буде оприлюднено вперше, так само, як і нових тлумачень політичних та медійних подій, що мали місце протягом цього часу.

Головне, як я вже казав, усі три розмови ніби про окремі теми — про віру та церкву, літературу та історію, політику та медіа. Але насправді ці три розмови про найважливіше для багатьох із нас. Це три розмови про Україну. Про нашу ідентичність. І не про наше минуле. А про наше майбутнє.

Сподіваюсь, Вам буде цікаво стати нашим співрозмовником.

В'ячеслав Кириленко
Київ, червень 2018 року

РОЗМОВА
В'ЯЧЕСЛАВА КИРИЛЕНКА
ІЗ ПАТРІАРХОМ КИЇВСЬКИМ
ТА ВСІЄЇ РУСИ-УКРАЇНИ ФІЛАРЕТОМ

ВІРА

ЗДОБУТТЯ УКРАЇНОЮ НЕЗАЛЕЖНОСТІ
ТА ПОЧАТОК БОРОТЬБИ
ЗА АВТОКЕФАЛІЮ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

— Ваша Святосте, я хочу нашу розмову розпочати з далекого 1990 року. У Києві відгомоніли знакові події, які стали знаменитими, — студентське голодування, потім люди назвали його Революцією на граніті, яка тривала два тижні від 2 до 17 жовтня. Майже одразу після цього, якщо я не помиляюсь, 26 жовтня того ж 1990 року — Ви тоді вже були екзарх України — відбувався Архієрейський Собор РПЦ у Москві, і Ви запропонували, щоб Український екзархат отримав само-

стійність і почав керувати власними справами сам. Тоді Собор підтримав Вас, і це вже стала Українська православна церква вперше за багато десятиліть, а ще ж в Україні так особливо ніяких змін не було — ще Компартія була, ще не було Незалежності. А Ви вже тоді запропонували таке рішення в Москві. Що Вас спонукало прийняти це рішення, випереджаючи події, і як це рішення ухвалювали?

— Події розгортались тоді так, що це був час перебудови, коли на чолі Радянського Союзу, на чолі Комуністичної партії Радянського Союзу став Горбачов, і тоді мова йшла про розширення прав республік, зокрема й України. Оскільки Радянський Союз ще існував, а мова йшла про розширення прав республік, а отже, і церква в Україні повинна теж отримати більші права відповідно до розширення прав республіки. У той час я був місцєблюстителем, тому що Патріарх Пімен помер, і мене обрали місцєблюстителем. І ось саме в цей час і розгортались події. Тому на Помісному Соборі, який мав обрати Патріарха, а я був місцєблюстителем, я порушив питання про розширення прав екзархату. І Собор пішов на це, тому що це відповідало реальній тогочасній ситуації. Тому в 1990 році Український екзархат був перейменований на Українську православну церкву і отримав права самостійності і незалежності в управлінні. Але Собор пройшов, проголосували, а тоді митрополит Кіріл, нинішній Патріарх, це питання виключив із постанови Собору, і я, коли побачив, що в постановах Помісного Собору нема цього пункту, звернувся до нового Патріарха Алєксія II Рідігера: чому постанови Собору не були зафіксовані на папері? І він тоді доручив митрополитові Кірілу внести ці правки до постанов Собору, і тільки після цього він їх вніс. Так

Український екзархат отримав назву «Українська православна церква» і права самостійності й незалежності в управлінні. Після того була створена комісія зі Священного Синоду, яка розглядала це питання і винесла його на Архієрейський Собор. І відбувся Архієрейський Собор, який це і затвердив.

— Тобто саме тоді церква дістала офіційну назву «Українська православна церква»?

— Церкву почали називати «Українська православна церква», вона отримала права самостійності і незалежності в управлінні. Мене на зібранні єпископів Української церкви обрали предстоятелем, і в такий спосіб я отримав усі права предстоятеля Української православної церкви з правами самостійності і незалежності в управлінні, але тоді ще в складі Московського патріархату.

— Ваша Святосте, Ви казали, що, ще коли були місцеблюстителем, Ви внесли цю пропозицію, а потім не знайшли проголосованого рішення, тобто це означає, що з боку Кіріла ще тоді, по суті, була спроба сфальсифікувати голосування?

— Проголосували всі, а тільки він у документи цього не вніс.

— Так це ж неправдивий вчинок такий.

— Не хотів вносити. Я думаю, що не без стороннього впливу.

— Ваша Святосте, він один не хотів, чи була якась група архієреїв, які, може, Вам і не казали як місцеблюстителю, але насправді не хотіли ніякої автономії для Української церкви навіть тоді?

— Я думаю, що були такі сили і зовні, і всередині церкви, які не хотіли цього. І тому рекомендували Патріархові Кірілу не вносити, однак оскільки я наполягав, — а моє

наполягання мало підстави, бо на Соборі дійсно це питання обговорювали і рішення було прийнято, — то в нього не було ніяких підстав відмовити.

— Тобто можна такий висновок зробити, що якби Ви тоді не були місцеблюстителем після відходу Пімена, то і рішення такого не можна було провести про автономність УПЦ у складі РПЦ? Це Ви використали свій вплив?

— Зараз складно говорити, що було б. Я міг питання про розширення прав Української церкви порушити і не будучи місцеблюстителем, бо я був тоді першим постійним членом Священного Синоду, тобто я міг таке питання порушити, навіть якби і не був місцеблюстителем.

— Порушити так, але чи підтримали б тоді це рішення, якби Ви не були місцеблюстителем? Ви ж кажете, що була група архієреїв, яка не хотіла автономії Української церкви навіть у складі РПЦ у будь-якому вигляді?

— Були такі архієреї. Я не пов'язую це питання з місцеблюстительством. Місцеблюстительство — це одне, але я запам'ятав, що коли я став місцеблюстителем, то це було несподіваним. Чому? Тому що коли обирали мене на Синоді місцеблюстителем, то нині на спокої митрополит Філарет Вахромєєв був здивований, що мене обрали місцеблюстителем. І він сказав: «Як же так!» Нібито домовлялись, що буде місцеблюстителем Алéксій, а Синод обрав місцеблюстителем Філарета. І тому в Раді у справах релігій мене привітали з обранням місцеблюстителем, але стримано. Я відчув, що вони цього не чекали.

— А от цікава історія з наступним голосуванням. На Архієрейському Соборі було три кандидатури? Ви, Алéксій і Володимир. Два українці й один росіянин. У тих умовах, напевно, обрання українця керівником Російської православної

церкви було ризиком для того ж самого КГБ у будь-якому разі, бо були відцентрові процеси?

— Я думаю, що брали до уваги не це. Я сам так здогадувався, чому мене як місцеблюстителя не обрали Патріархом? Тому що КГБ добре знало, що я не погоджусь на все, що вони будуть пропонувати. Чому? Бо ще в молодості, коли я тільки став ієромонахом, мене викликали у військкомат, а там були представники МГБ — тоді ще було МГБ, бо ще Сталін був — і стали вимагати від мене, щоб я як ієромонах усе, що будуть мені говорити на сповіді, їм повідомляв.

— Це був 1951 рік?

— Це був 1952 рік. Ще Сталін — живий. Я тоді сказав їм: «Я цього не буду робити, тому що священник не має права відкривати тайни сповіді». Тоді він виймає пістолет, кладе на стіл і каже: «Бачиш?» Я кажу: «Бачу». — «Можем розстрілять». Відповідаю: «Можете розстрілять, але я не боюсь цього, тому що для мене не має значення, коли я помру — тепер чи через багато років. Є вічне життя, і нема значення, коли я ввійду в це вічне життя — тепер чи потім». Вони побачили, що мене в такий спосіб зламати не можуть, і ось оце — моя така твердість у своїх переконаннях за мною завжди ходила, і тому мене не хотіли. І обрання єпископом не допускали.

— Навіть єпископом?

— Навіть єпископом, хоч я вже був ректором у семінарії і був відомий, але в єпископи мене не пропускали через це. Тому я і не став Патріархом, бо не був слухняним. Вони, пам'ятаючи цей випадок, а вони не просто його пам'ятали, він записаний був і ходив за мною всюди, і от пам'ятаючи про це, вони і не хотіли, щоб така неслухняна людина очолила Російську церкву, а туди ставили тільки слухняних.

— Ставили і, напевне, ставлять у Російській церкві.

— Я думаю, що і ставлять.

— Система ж тотального впливу держави на церковне життя в Росії не змінилася. Отже, цей чинник також продовжує мати місце. І тоді це спрацювало: на одних шальках терезів Ваша «неслухняність», що переважила, а на інших — величезний досвід служіння. Скільки Вам було років, коли Ви пішли в монахи?

— Мені був двадцять один рік.

— Двадцять один. Потім усі шаблі ієрархії пройшли — були ректором духовної академії, стали блискучим богословом, як керівник делегацій відвідали безліч країн, перекладали святі книги. Я знаю, до речі, що, коли Ви були екзархом за часів Шелеста, Ви перекладали українською мовою святі книги...

— Правильно. Так, Ви згадали цей випадок. Коли Шелест був першим секретарем ЦК Компартії України, то мені в Раді у справах релігій запропонували перекласти Біблію українською мовою. Я сказав, що Біблію перекласти складно, вона дуже велика, а от Новий Завіт — частину Біблії — можна. І тоді мені дали завдання — перекласти Новий Завіт українською мовою. Я скликав комісію з богословів, знавців української мови, і ми переклали Новий Завіт українською мовою.

— **За комуністів?**

— Так. Потім Шелеста звільнили, і питання про видання Нового Завіту українською мовою відпало. Але тоді я відновив видання журналу «Православний вісник» українською мовою, бо його закрили за Хрущова. Я його знову відновив.

— **Українською мовою?**

— Українською мовою. І молитовник видали слов'янською мовою, але з українською вимовою.

— Тобто читали старослов'янськими буквами, але фонетично лунало як жива українська мова. І це початок 70-х років ХХ ст.?

— Кінець 60-х — початок 70-х років.

— Ви робили все це ще тоді. І незважаючи на всі ці здобутки на ниві Вашого служіння, коли мова зайшла про «чи слухняний, чи авторитетний», то на виборах Патріарха переважило «слухняний».

— Так само було тоді, як обирали Пімена. Чому Патріархом обрали Пімена, а не митрополита Нікодима Ротова? Тому що митрополит Нікодим Ротов був людиною розумною. Вони боялись, що він своїм розумом, впливом може досягти того, чого б вони не хотіли, і тому відсторонили митрополита Нікодима Ротова, і тоді обрало КГБ Пімена — слухняного. І він, справді, був слухняним.

— Повернімося до того періоду, коли Українська православна церква постала і Ви отримали статус митрополита Київського Української православної церкви. Це був кінець 1990 року, уже вирували події щодо здобуття Незалежності. 1991 рік також розпочався буремно, усе засвідчувало наближення суспільних змін. Далі був ГКЧП. 24 серпня Верховна Рада проголосила державну Незалежність. Але ж проголосила, призначивши референдум 1 грудня 1991 року, і багато хто серед демократів боявся результатів референдуму, говорили: «Не проголосують, обійдемося без референдуму». Інші, приховані вороги Незалежності, сподівались: «О! Буде референдум, народ не підтримає, і ми цій Незалежності скрутимо в'язи». А Ви не чекали результатів референдуму, Ви 1 листопада скликали Архієрейський Собор УПЦ і прийняли відозву до Москви щодо надання повної автокефалії Українській православній церкві. Ви ж не знали, що буде на референдумі, як розвиватимуться події?

— 24 серпня на засіданні Верховної Ради було проголошено Україну незалежною державою, і Україна офіційно стала незалежною державою, ми ж святкуємо День Незалежності 24 серпня, а не 1 грудня. Тобто офіційно Україна стала незалежною державою 24 серпня 1991 року. І ось, коли Україна стала незалежною державою, спало мені на думку, що тепер для Української церкви недостатньо мати самостійність і незалежність в управлінні, а потрібно, щоб Українська церква була повністю незалежною, тобто автокефальною церквою. Я тоді, у вересні, зібрав Синод Української православної церкви, і на цьому Синоді ми ухвалили рішення про скликання Помісного Собору для вирішення питання про автокефалію. Це було у вересні. Коли Патріарх Алéксій дізнався, що я скликаю Помісний Собор для обговорення питання автокефалії, — він якраз збирався летіти в Лондон, — то попросив, щоб я прилетів у Москву обговорити це питання. Я розумів, що викликають мене для того, щоб не допустити цього Собору. І я йому й сказав, що я не можу приїхати: «Ви ж відлітаєте до Лондона, а з ким я буду розмовляти? Вас не буде». Він поклав слухавку, а через півгодини знову мені дзвонить і каже: «Я скасував поїздку до Лондона». Я подумав: «Значить, він проконсультувався з КГБ, і там сказали: “Скасуйте візит, бо це важливіше питання”».

— **Київ — важливіше питання, ніж Лондон для РПЦ?**

— Так, але я відмовився їхати.

— **Усе одно відмовились?**

— Усе одно відмовився. Я скликав-таки Помісний Собор, у якому взяли участь усі архієреї Української православної церкви, представники духовенства всіх єпархій, представники монастирів, духовних навчальних закладів, тобто була

представлена вся повнота Української православної церкви. Цей Собор відбувався в Києво-Печерській лаврі з 1 до 3 листопада 1991 року. Ми там обговорювали питання автокефалії, і одногосно всі погодились, що Україні потрібна автокефальна церква. І не тільки проголосували, а кожний делегат Помісного Собору підписав — у мене є всі ці оригінальні документи про одностайне ухвалення рішення, — що Україні потрібна автокефальна церква.

— Кожен підписував особисто рішення?

— Кожен підписував особисто. Із цією постановою ми звернулися до Патріарха, щоб вони погодились на нашу автокефалію, а вийшло не так. Вони не хотіли скликати ні Архієрейського Собору, ні Синоду, не хотіли розглядати питання про автокефалію. Я тоді наполягав на тому, щоб скликаний був Архієрейський Собор для обговорення на рівні всієї Російської церкви цього питання автокефалії. Пізніше я дізнався, чому всі підписали постанову про автокефалію, чому ніхто, ні одного не знайшлося, хто б виступив проти. І мені пояснили чому. Тому що думали, що раз Філарет — Предстоятель церкви — став виносити питання про автокефалію, значить, це питання погоджено з Москвою. А якщо погоджено, то треба підписувати. А я з Москвою не погоджував це. А в КГБ понад усе боялися, що я не погоджую з ними рішення. Вони не хотіли автокефалії, а я автокефалію просував.

— Такий Патріарх КГБ був непотрібний, без сумніву. А скажіть, у Вас були думки, що все-таки на звернення Помісного Собору Москва може скликати Архієрейський Собор, ну бодай обговорити це питання. Були такі думки, чи Ви знали наперед, що не будуть вони нічого робити, а будуть тільки ігнорувати цю ініціативу?

— Ні. Я вірив у те і впевнений був, що якщо буде скликаний Собор, то Собор цей повинен ухвалити рішення про автокефалію Української православної церкви. Чому я був упевнений? А тому що в такий спосіб отримували автокефалію всі церкви: балканські, болгарська, грецька, румунська, сербська. Коли утворювалась держава, то утворювалась і автокефальна церква, і підтвердженням цього є канони — 34-те правило святих апостолів, яке говорить про те, що кожен народ повинен знати, тобто мати свого першого єпископа. Значить, ми маємо народ, маємо державу, канон говорить, історія підтверджує, що так було, тому я був упевнений — це рішення буде ухвалено і на Московському Архієрейському Соборі. Але так не сталось.

— **Сталось інакше — зібрався потім Собор у Харкові.**

— Коли побачили, що я наполягаю на автокефалії Української православної церкви, то вирішили мене звільнити з київської кафедри.

— **Це коли Вас до Москви викликали?**

— Коли скликали Архієрейський Собор у 1992 році, 31 березня — 3 квітня, тоді замість того, щоб обговорювати автокефалію, стали вмовляти мене, щоб я відмовився добровільно від київської кафедри. А я не відмовлявся. Тоді стали мене звинувачувати в усіляких гріхах, я все це вислухав, виступив і все це спростував. І тоді нинішній Патріарх Кіріл виступив і сказав: «Ну що ж, тепер треба приймати інше рішення». І вони примусили мене скликати Собор у Києві, щоб у Києві я відмовився від київської кафедри.

— **А Кіріл яку тоді посаду обіймав у РПЦ? Міжнародний напрямок?**

— Так, був головою відділу зовнішніх церковних зв'язків.

— **Формально, але насправді його вплив був набагато більшим уже тоді?**

— Фактично він тоді керував.

— **1990 року він приховав рішення Помісного Собору про УПЦ, потім він виступив ініціатором Вашого звільнення в 1992 році?**

— Так, і тоді Собор ухвалив постанову таку — подякувати митрополитові Філарету за багатоплідне і довгорічне служіння на київській кафедрі і чекати рішення Київського Собору. Я, як зараз пам'ятаю, тоді сумнівався: «А якщо вони так хочуть, щоб я не був митрополитом Київським?» Мені ж пропонували будь-яку кафедру в Україні чи в Росії, тільки не київську.

— **Чи за кордоном навіть?**

— Будь-яку кафедру. Я тоді так і подумав: «Чого мені триматися, якщо вони так наполягають?» Я схилився до того, щоб, може, насправді залишити київську кафедру і служити просто архієреєм на іншій. Але, коли я повернувся до Києва і об'явив це у Володимирському соборі, народ повстав проти. Стали мене переконувати в тому, щоб я не відмовлявся від київської кафедри. Після того я ще зустрівся з Президентом України.

— **Із Президентом? З обраним уже тоді Леонідом Кравчуком?**

— Так, Кравчуком. І став питати поради, чи відмовлятися мені від цієї кафедри чи не відмовлятися? І він каже: «Не треба Вам відмовлятися». З одного боку — народ не хоче, щоб я покидав київську кафедру, з іншого — Президент не радить. Тому я вирішив не відмовлятися. Скликав прес-конференцію і оголосив, що я залишаюся на київській кафедрі та не відмовляюся від митрополита Київського і всієї України. І ось тоді, коли в Москві дізналися, що

я не відмовився, отоді скликали Синод і спочатку заборонили мені всупереч постанові Собору, бо Собор постановив самостійність і незалежність в управлінні, а вони мені на Синоді заборонили рукополагать єпископів. Цього вони не мали права робити. Це було порушення канонів. Спочатку заборонили, а тоді через деякий час, коли я став рукополагать, то позбавили мене архієрейського сану. І коли побачили такі мої дії, вирішили скликати Архієрейський Собор у Харкові.

— **А чому в Харкові? Як і більшовики, які скликали там сепаратистський уряд у 1917 році?**

— І більшовики скликали, і ці у Харкові, я думаю, що не випадково.

— **Ближче до Росії? Чи думали, що там прихильне середовище?**

— Розраховували, що у Харкові таке проросійськи налаштоване населення — з одного боку, а з іншого — там був архієрей Никодим Руснак, який вірно служив КГБ, і йому доручили провести цей Собор. Доручили, у Москві вирішили скликати Собор для того, щоб на цьому Соборі мене звільнити і засудити. Собор цей незаконний. Чому незаконний? Тому що Помісний Собор і Архієрейський Собор згідно із церковними канонами має право скликати тільки предстоятель, а предстоятелем був я, тому тільки я мав право скликати Архієрейський Собор і Помісний Собор. А Харківський архієрей митрополит Никодим Руснак не мав такого права, і тому діяв усупереч і церковному статуту, зареєстрованому Українською державою, і всупереч церковним канонам. Тому цей Собор не є канонічним і не є законним.

— **Тобто і тоді, і зараз. Це ж не має зворотної дії? Від моменту ухвалення ним усіх рішень Харківський Собор неканонічний?**

— Незаконний. Але чому архієреї поїхали на незаконний Собор, коли знали, що предстоятель митрополит Філарет проти цього? А тому що вплинуло СБУ, СБУ Української держави, і воно примусило архієреїв їхати у Харків. І тому цей Харківський Собор проходив уночі, у темряві, були вимкнені всі телефони, ніякого зв'язку не було з архієреями. На Соборі, крім архієреїв, не було нікого — ніяких ні священників, ні вірян, тільки самі архієреї. І ось вони так і розв'язали питання — звільнити мене з київської кафедри, з одного боку, а з іншого — обрати митрополитом Київським митрополита Володимира Сабодана — теж у супереч українському церковному статуту. У статуті написано, що предстоятелем Української православної церкви обирають єпископа зі складу українського єпископату, а митрополит Володимир Сабодан не належав до українського єпископату, а був митрополитом Ростовським і керуючим справами Московської патріархії. Тобто взяли російського архієрея всупереч українському церковному статуту, чим і канони порушили, і статут порушили.

— А чому, Ваша Святосте, вони все-таки не наважилися робити цей Собор у Києві? Вони ж весь час говорять, що Київ — «мать городов руских», маючи на увазі не Русь, а Росію. Путін і зараз про це говорить. А до Києва приїхати побоялись. Чому?

— Якби Собор вони призначили в Києві, то в Києві митрополит — я, і Собор не міг би проходити без моєї участі. А якби він за моєю участю проходив, то цих постанов не було б. І тому треба було провести в будь-якому місті, тільки не в Києві. Обрали Харків, бо митрополит Никодим Руснак був вірним служителем КГБ, він виконував їхнє доручення завжди дуже точно.

— Після того вже в Києві зібрався Помісний Собор, який вирішив питання про утворення Української православної церкви Київського патріархату. Але на ньому були, напевно, далеко не всі люди, на яких Ви сподівались. Тому що Москва примусила піти за собою і сидіти на Соборі у Харкові. Як Ви знайшли оце коло однодумців, яке разом із Вами вирішило взяти на себе мужність започаткувати Українську церкву?

— По-перше, я опинився в такому становищі, що мене всі архіереї зрадили, крім одного.

— Хто це був?

— Це був єпископ Яків Панчук, він тоді керував Тернопільською єпархією, був вікарним єпископом. І я не знав, що робити в цій ситуації. Крім того, мене примусово поклали в лікарню в Феофанію, я не був хворим, але мені із Москви посланець наполегливо рекомендував лягти в лікарню.

— Із Москви? Але ж Україна була вже незалежною.

— Незалежною, але приїхав із Москви і тут навколо мене крутився один.

— Це людина із РПЦ?

— Я навіть до цього часу не знаю, хто він такий. Але такий був Юрій Михайлович. І ось, перебуваючи у Феофанії, я роздумував, що мені робити в цій ситуації, і прийшов до висновку, що треба об'єднуватися з Українською автокефальною православною церквою, яка в Україні існувала офіційно, до того ж була зареєстрована як автокефальна церква в радянські часи тією владою, яка до того двічі знищувала автокефальну церкву. А на цей раз вона, сама ця влада, ініціювала утворення цієї церкви. І ось із цією церквою я і вирішив об'єднатися. Але, коли я так вирішив, буквально через 10 хвилин телефонує до мене Тернопільський,

а Тернопільський тоді відповідав за внутрішню політику в Адміністрації Президента.

— **Богдан Тернопільський. Я його знаю. Ми разом були в Народному Русі.**

— Так, Богдан Тернопільський був в Адміністрації Президента Кравчука. І від імені Поровського попросив зустрічі. Я спитав: «А для чого ця зустріч, для чого, про що ми будемо говорити?» «А ось про автокефалію», — відповів. Я йому сказав: «Приїжджайте». І в цьому, що через 10 хвилин після того, як я вирішив об'єднатися з автокефальною церквою, до мене був цей дзвінок, я побачив промисел Божий. Тобто це була відповідь на моє питання: «Що робити?» Господь відповів: спочатку мені вклав думку об'єднатися з автокефальною церквою, а потім підтвердив тим, що прийшли до мене Тернопільський і Поровський. Звичайно, ми говорили про об'єднання Української православної церкви, яку я очолював, із Українською автокефальною православною церквою. Але від мене вже ж відійшли майже всі архієреї, і тому це остаток лише був. Але канонічно законний остаток. І ось ми вирішили, що треба скликати цей Собор. Пізніше ми скликали його 26 червня 1992 року. Мені Тернопільський потім розповідав, що митрополит Антоній Масендич, який був керуючим справами УАПЦ, тому що Патріарх Мстислав перебував у Сполучених Штатах Америки і не міг тут керувати церквою, ніяк не хотів об'єднуватися зі мною. І Тернопільський його умовляв, а він відмовлявся. І чим же взяв його Тернопільський? Він сказав, що Філарет побуде 2—3 місяці, а потім ми його знімемо, а Вам буде Володимирський собор, приміщення на Пушкінській, машини, кошти. І він спокусився на це і погодився скликати Собор. Тому відбувся цей Собор у приміщенні патріархії. Були присутні всі єпископи

автокефальної церкви, з мого боку було чотири єпископи — це я, єпископ Яків, і я ще поставив двох єпископів.

— **А хто ще ці двоє? Не пригадуєте?**

— Це був Спиридон, який потім разом із Масендичем утік у Московський патріархат, а його там не прийняли, то він перейшов у греко-католицьку церкву, а потім і звідти пішов. А другим був Варсонофій, який керував Миколаївською єпархією, а потім повернувся в Московський патріархат, ну, і духовенство Володимирського собору в Києві. Тобто це був справжній Собор — як із боку Української православної церкви, тому що я ж предстоятель законний був, і автокефальної церкви. Ми об'єдналися і створили тоді Українську православну церкву Київського патріархату. Чому патріархату? Тому що очолював цю церкву Патріарх, але який Патріарх? Ми тоді на цьому Соборі обрали Патріархом Мстислава. Тобто Мстислав став Патріархом Української православної церкви Київського патріархату, а мене обрали заступником Патріарха. Заступником чому? Тому що Патріарх — за кордоном, а треба керувати церквою в Україні, тому вирішили обрати мене заступником. І тому після цього Собору Москва позбавила мене єпископства — безпідставно.

— **Відразу після цього вони зібралися і вчинили розправу?**

— Розправу вчинили. По-перше, чому я вважаю безпідставно — тому що я офіційно не виходив із Московського патріархату, я залишався предстоятелем Української православної церкви в складі Московського патріархату, а от вони мене незаконно на цьому Харківському Соборі позбавили. Тобто незаконний Харківський Собор не міг канонічно змістити мене як предстоятеля Української православної церкви, і тому наш Собор був законним, а Харківський —

незаконний. Оскільки наш Собор був законним, то рішення Москви про позбавлення мене сану було незаконним, і я його не визнав і не визнаю до цього часу.

— **І ніколи не визнаєте?**

— Ніколи не визнаю, тому що все це незаконне. Що після цього почалось! Оскільки я повинен бути лише тимчасово в цій об'єднаній церкві, то почалися провокації з боку Масендича кожного дня. Щодня якісь незадоволення і провокації, щоб я не витримав і покинув. Я терпів всі ці козні, які мені Масендич робив. Потім настав 1993 рік — помер Патріарх Мстислав. Що зробив Масендич? Масендич зібрав своїх єпископів тут, у патріархії на третьому поверсі, де він жив, і вони вирішили обрати місцєблюстителем архієпископа Володимира Романюка. Без моєї згоди як заступника Патріарха, без моєї участі — самі провели це засідання і обрали місцєблюстителя. З якою метою? З метою, що я не визнаю це, бо воно звершилося без моєї участі, то вони мене викинуть і заволодіють усім майном і приміщеннями. А я сказав: «Ви обрали — значить, буде місцєблюстителем Володимир Романюк». Я не заперечив, а вони цього не очікували, і тому опечатали всі кабінети, гаражі, поки ми з митрополитом Володимиром були на богослужінні. Я на богослужінні дізнався, що все опечатано. Тоді я звернувся до митрополита Володимира: «Чому опечатали всі кабінети?» Він покликав митрополита Антонія, і той зірвав усі печатки. Тобто готувалася провокація, щоб я покинув свій пост.

— **Узагалі церкву, по суті?**

— Так. А я навпаки витерпів і цю спокусу.

— **Ваша Святосте, я ті часи добре пам'ятаю — це був складний 1992 рік, потім 1993. І 1992—1994 рр. це була доба**

Кравчука Леоніда Макаровича, і він став українським державником. Він, звичайно, був у складній ситуації, але підтримував київську церкву. Але ж доба його швидко скінчилась. І в 1994 році перемогу здобув Леонід Кучма, який переміг на відверто проросійських гаслах, і команда його, особливо на початках, була теж відверто проросійською. І от, у моєму розумінні, від 1994 року і аж до Помаранчевого майдану відбувалася політика офіційної підтримки Московського патріархату і неофіційного усування зі сцени Київського патріархату. Чинovníки отримували просто рознарядки, особливо силовики, де які церкви будувати, де які каплиці ставити, усе це був лише Московський патріархат. І Міністерство внутрішніх справ, і Міністерство оборони, і Пенітенціарна служба навіть, і всі-всі-всі — кожен мав рознарядку, давав гроші, будував церкви Московського патріархату. Київська церква виживала сама, практично не маючи підтримки від влади або маючи її мінімально. Ви в 1995 році вже були Патріархом Київським та всієї Руси-України після смерті Патріарха Володимира (Романюка). І от весь цей час і аж до Помаранчевого майдану головний аргумент був і для простих людей, і для чиновництва, зазвичай не обізнаного в деталях: «Чому Московський патріархат, бо він канонічний, — а Київський — неканонічний, немає від нього благодаті ніякої», — як вони казали. Тому ви будуйте церкви Московського патріархату, а на Київський навіть не дивіться. Ви багато разів на тему цієї так званої неканонічності дискутували. Як пояснити це людям простою мовою?

— Для того, щоб боротися з Київським патріархатом, Москва придумала неправду. А неправда полягала в тому, що мої дії як предстоятеля Української церкви і Патріарха Київського — неканонічні, а дії Москви і митрополита

Київського Володимира Сабодана — канонічні. І це через засоби масової інформації, через тих же архієреїв — усе це розповсюджували не тільки по Україні, а по всій православній церкві, по всьому світу: що дії митрополита Філарета — незаконні, неканонічні, він учинив розкол, а їхні дії — канонічні. А це була неправда. Навпаки — мої дії були всі канонічні, бо я скликав Помісний Собор у 1991 році, маючи на це право. Ухвалили рішення справедливе, бо Україна стала незалежною державою. З Московського патріархату я не виходив, вони викинули, значить, якщо вони викинули, а не я вийшов, значить, не я розкол учинив, вони учинили розкол в Українській церкві, скликавши цей Харківський Собор. Тому треба якраз цей Харківський Собор назвати розкольницьким Собором, оскільки він розколов Українську православну церкву як єдину законну. І тому це неправдива інформація, яка переконала не тільки єпископів, духовенство, а й людей, і особливо владу, що церква митрополита Філарета — розкольницька. Але ж вона складалась із автокефальної церкви, яку ви визнавали, чому ж вона незаконна? До того ж ви її визнавали і зареєстрували, ви, чиновники. А тепер, коли вона об'єдналася зі мною, — ми всі стали розкольниками. Така сама неправда, як зараз Путін розповсюджує по всьому світу, що в Україні йде громадянська війна, що нема ніякої агресії з боку Росії, що ніяких танків, ні «Смерчів», ні «Ураганів», ні військових російських нема. Але ж він говорить на весь світ, так точно й тоді Москва говорила неправду та переконувала і віруючих, і духовенство, і владу, що церква Філарета — розкольницька, незаконна. І тому влада не сприяла, і не сприяла тому, що хотіла після смерті Патріарха Володимира ліквідувати Київський патріархат.

ПОБОЇЩЕ БІЛЯ СОФІЙСЬКОГО СОБОРУ ТА ПЕРЕЛОМ У ТВОРЕННІ УПЦ КП

— **Як це вони хотіли зробити?**

— Вони це зробили так: по-перше, не дали можливості поховати Патріарха Володимира на території Софійського собору.

— **Тоді «Беркут» жорстоко побив усіх людей, які проводжали в останню путь Патріарха, я дуже добре пам'ятаю ті події.**

— Так, вчинили оце побиття.

— **Справжнє побоїще. Це було перше таке побоїще за часів незалежної України.**

— Побоїще похоронної процесії, яке було засуджене всім світом. Не було такого випадку, щоб похоронну процесію так били, як цю похоронну процесію з Патріархом Володимиром. І ось тоді, на цій похоронній процесії відбувся перелом. Перелом який? Демократи спочатку були проти мене — Чорновіл, Лук'яненко та інші. Чому вони були проти мене? Бо я був місцеблюстителем Московського престолу, і тому вони були проти мене. А ось коли відбулася ця процесія і коли мене там хотіли вбити, бо один із беркутівців шукав — питав: «Де тут Філарет?» Йому сказали: «Он той сивий». А сивим ще був єпископ із Америки, і він його вдарив, він би його вбив, якби не митра, а то митра спасла його. Але ж намір він мав ударити мене, мене вбити, а вдарив не того.

— **Було завдання, мабуть.**

— Завдання було саме таким. Тобто влада за Леоніда Даниловича спочатку була цілком на боці митрополита Володимира Сабодана. І хотіли ліквідувати Київський патріархат оцим побоїщем, з одного боку, а з іншого — коли

після цього побоїща був скликаний Собор для обрання Патріарха, то тоді за участю Адміністрації Президента обговорювали питання про обрання Патріархом єпископа Андрія Івано-Франківського. І в цих переговорах були деякі поважні особи з Адміністрації Президента. Була домовленість: Ярема, тоді Патріарх УАПЦ, і Андрій домовилися з деякими єпископами, що вони проведуть паралельний Собор і оберуть Патріархом Андрія.

— **Тобто УПЦ КП була на межі розколу?**

— Так. Вона вже розкололась. І вони хотіли оцей Собор провести у Феодосіївському монастирі. Домовилися з владою, що як тільки буде обраний Патріарх — Андрій, — зразу цю церкву зареєструють як Київський патріархат на чолі з Андрієм, а Ярема відмовляється від патріаршества, бо він мені не один раз говорив: «Відмовляймося і Ви, і я, і оберемо нового Патріарха, угодного Москві». Але трапилось таке, що один із чиновників Адміністрації Президента повідомив Поровському, що готують таку провокацію, тому Поровський прийшов до мене рано, о 8 годині, розповів мені про цю провокацію і просив, щоб ми Собор почали раніше з обрання Патріарха і щоб я написав листа Президентові, а Президентом був Кучма, і Верховній Раді. Я такого листа написав швидко, і передали його у Верховну Раду і в Раду у справах релігій. Але в Раді у справах релігій уже були підготовлені і ніяк не хотіли прийняти цього листа.

— **Уже вони були зорієнтовані на майбутнє готове рішення того Собору?**

— Так, як тільки той Собор проголосить, вони тут же зареєструють. І тому лист цей не хотіли приймати, але той, хто приніс, наполягав, і вони змушені були цей лист прий-

няти. І ми почали Собор і зразу обрали Патріарха, а оскільки там журналістів було багато, то зразу сповістили, що обрали Патріархом Київським та всієї Руси-України Філарета. А той Собор у Феодосіївському монастирі ще і не починався. І тоді, коли вони почули, що Патріарх обраний, то сказав митрополит Андрій: «Обдурили мене, говорили, що буду Патріархом». А цього не сталося. Це свідчить про що? Влада тоді не підтримувала Київський патріархат, і тому не дивно, що і в областях, і в районах, і громадські організації, бізнесмени Київський патріархат не підтримували.

— **Казали, що голови обласних адміністрацій майже план доведений мали, скільки церков Московського патріархату побудувати на найкращих ділянках.**

— Тільки так. Мені один київський уповноважений у справах релігій сказав: «Дано вказівку із центру зареєструвати по всіх населених пунктах і по містах релігійні громади Московського патріархату». І тому ці громади реєстрували там, де не було ні священика, ні храму, а населений пункт був — збирали 10 осіб і реєстрували. Тому не дивно, що на сьогодні Московський патріархат за кількістю статутів найбільший — близько 12 тисяч зареєстрованих статутів. Тому державна статистика подає інформацію, що Московський патріархат має 12 тисяч, а Київський патріархат — 5 тисяч. Усе це я говорю для того, щоб люди знали, що влада за часів Леоніда Даниловича Кучми на початку не підтримувала Київський патріархат, а навпаки боролась проти. Але патріотичні сили побачили, що Київський патріархат — це є та церква, яка обстоює Незалежність Української держави, і тому демократичні сили підтримували, а влада, бізнесмени не підтримували. Коли ж Леонід Данилович став підтри-

мувати Київський патріархат? Коли почалася справа Гонгадзе, і Московський патріархат його не підтримав, то він прийшов до мене з урядом і просив нашої підтримки. І ми підтримали його, тому що бачили, що Москва затіяла провокацію проти Президента України. За те, що він не пішов на поводу Москви. От відтоді Леонід Данилович став підтримувати Київський патріархат. Але загалом настрої по всій Україні був такий — підтримувати Московський патріархат, а Київський патріархат не підтримувати. І незважаючи на це, Київський патріархат зростав і збільшувався. Ми відкрили тоді духовну академію в Києві, у Львові, потім стали відкривати семінарії, готувати кадри, ставити молодих єпископів — і церква почала зростати.

— Ваша Святосте, Ви думаєте, що позиція української тодішньої влади проти Київського патріархату була політично зумовлена. Тобто це була частина політики Москви, яка бачила, що з владою можна домовитися завжди, використавши економічну залежність України — газ, нафту і так далі, використавши присутність Чорноморського флоту і несвідомість еліт тодішніх, які були далекі від української ідентичності. Усе це були постсоветські люди в політичному розумінні цього слова, а от церква коли постала самостійна — то це вже було від народу, від людей, люди ходили до церкви, слухали богослужіння українською мовою, молитви за Україну, за наше військо — і це, звичайно, те, по чому Москва хотіла вдарити. Тобто коли були оці розмови «канонічність» / «неканонічність», то ніхто не вдавався в деталі, чому і хто «канонічний», а хто і чому «неканонічний», а просто виконували політичне замовлення — треба вбити незалежну церкву. І тільки коли Москва тодішнього Президента перестала під-

тримувати — він тут же став інакше дивитися на Київський патріархат. Він не став прихильником відвертим, але почав оцінювати ситуацію інакше. Михайлівський тоді, наприклад, почали відбудовувати. Але все одно політику Москви продовжували в незалежній Україні?

— Якби Москва говорила, що Українська церква хоче відокремитися від Московського патріархату тому, що утворилась Українська держава, то так пропаганда не діяла б. Тому вони стали говорити, що «ми канонічні, а вони неканонічні, ми церква, яку визнають всі інші церкви, а київську, філаретівську, — як вони говорили, — церкву не визнають, бо вона неканонічна». І, крім того, їздили по всіх церквах і переконували, що «ви не підтримуйте Українську церкву, яку очолює Філарет, не підтримуйте». Тому створили таку атмосферу проти Київського патріархату не тільки в Україні, але в цілому по всій православній церкві. На якій підставі? На тій підставі, що вони канонічні і порушували канони, а нас звинувачували, що ми неканонічні, хоч ми канонів не порушували.

— Тобто завданням Москви та їхніх тутешніх ставлеників було знищити Українську церкву. Але ніби просто знищити Українську церкву в умовах незалежної України — це якось незугарно і перед світом, і для самих себе, тому виграли аргумент, що ми не боремося проти Української церкви, а ми боремося проти неканонічних. І саме під цю концепцію залучили всіх українських чиновників, більшість із яких у цьому плані були абсолютно безмозкими і взагалі не могли відізнати одну церкву від іншої, і не знали ні на канонах, а часто і на Біблії, але виконували просто сліпо політичну вказівку. І люди також сприймали це на віру. Але не всі люди.

— Не всі. Далеко не всі.

ДОВІДКА

ДІАЛОГ ІЗ ПАТРІАРХОМ ФІЛАРЕТОМ

Патріарх Пімен (Ізвеків Сергій Михайлович, 1910—1990) — очільник Російської православної церкви — Патріарх Московський і всієї Русі. 1927 р. в пустелі Святого Духа Паракліта пострижений у чернецтво з ім'ям Пімен, на честь преподобного Пімена Великого. 1961 р. став митрополитом, 1971 р. обраний Патріархом Московським і всієї Русі. 1990 р. після смерті Патріарха Пімена Священний Синод Російської православної церкви таємним голосуванням обрав митрополита Філарета (Денисенка) місцеблюстителем Московського патріаршого престолу.

Патріарх Кирило (Гундяєв Володимир Михайлович, нар. 1946) — предстоятель Російської православної церкви. Очоловав Ленінградську духовну академію і семінарію.

1989 р. призначений головою Відділу зовнішніх церковних стосунків і постійним членом Священного Синоду, 2008 р. після смерті Патріарха Алékсія II на засіданні Священного Синоду таємним голосуванням був обраний місцеблюстителем Московського патріаршого престолу. Із 2009 р. Патріарх Московський і всієї Русі.

Патріарх Алékсій II (Рідігер Олексій Михайлович, 1929—2008) — предстоятель Російської православної церкви. У 1947 р. вступив до Ленінградської духовної семінарії. Закінчивши її в 1949 р., став студентом Духовної академії в Ленінграді. 1950 р. став дияконом, 1950 р. — священником. Патріарх Московський і всієї Русі з 1990 року.

Митрополит Філарет (Вахромеев Кирило Варфоломійович, нар. 1935) — предстоятель Білоруської православної церкви з 1990 до 2013, пішов на покій; почесний Патріарший екзарх всієї Білорусі.

Митрополит Нікодим (Ротов Борис Георгійович, 1929—1978) — ієрарх Російської православної церкви, з 1963 р. митрополит Ленінградський і Ладозький. Із 1961 до 1972 р. — голова відділу зовнішніх церковних відносин Московської патріархії, екуменіст. 1974 р. призначений Патріаршим екзархом Західної Європи.

Митрополит Нікодим (Руснак Микола Степанович, 1921—2011) — митрополит Харківський і Богодухівський. Із квітня до травня 1992 р. за указом Патріарха Московського і всієї Русі Алékсія II виконував обов'язки предстоятеля Української православної церкви до обрання митрополита Володимира (Сабодана). У 1992 році очолив Харківський Собор Української православної церкви, що засудив діяльність митрополита Філарета. З 1996 року був ректором Харківської духовної семінарії.

Митрополит Володимир (Сабодан Віктор Маркіянович, 1935—2014) — предстоятель Української православної церкви в 1992—2014 рр. 1990 р. його було призначено головою Комісії з проведення поховання Патріарха Московського і всієї Русі Пімена. У тому ж році входив до Комісії Священного Синоду з підготовки Помісного Собору. На Соборі він був одним із трьох кандидатів на патріарший престол. 1992 р. Архієрейський Собор Української православної церкви у Харкові обрав його митрополитом Київським і всієї України, предстоятелем Української православної церкви.

Митрополит Яків (Панчук Іван Дмитрович, 1931—2004) — український православний архієрей, митрополит Луцький і Волинський УПЦ КП. Після Харківського Собору 1992 р. владика Яків, який був єпископом Почаївським і намісником Успенської Почаївської лаври, підтримав предстоятеля УПЦ Філарета.

Тернопільський Богдан Йосипович (нар. 1957) — активний діяч Народного Руху України та інших українських політичних партій, громадський діяч, один з організаторів акції підняття Національного прапора в 1990 р. на Хрещатику в Києві.

Поровський Микола Іванович (нар. 1956) — народний депутат України 1, 2 та 4 скликань Верховної Ради України. Один із фундаторів Народного Руху України. Голова Республіканської християнської партії. Автор низки книг із національно-патріотичної тематики, член Національної спілки письменників України, член Вищої церковної ради Української православної церкви Київського патріархату.

Митрополит Антоній (Масендич Іван Іванович, 1961—2001) — єпископ Російської православної церкви, єпископ

Барнаульський і Алтайський. 1994 р. вийшов з Української православної церкви Київського патріархату та повернувся до Московського патріархату.

Патріарх Мстислав (Скрипник Степан Іванович, 1898—1993) — український церковний діяч, Патріарх Київський і всієї України УАПЦ, Патріарх Київський і всієї Руси-України УПЦ (КП), небіж Симона Петлюри. Брав участь у національно-державних змаганнях 1917—1921 рр. У 1965 р. очолив УАПЦ у діаспорі. У 1963 і 1971 рр. зустрічався з Константинопольським Патріархом, ставив питання про канонічне визнання і повернення Українській церкві прав, якими вона користувалася до 1686 р., коли Київська митрополія незаконно перейшла з-під юрисдикції Константинопольського патріархату до Московського. У 1990 р. повернувся в Україну. Того ж року Собор Української автокефальної православної церкви в Києві обрав архієпископа Мстислава Патріархом Київським і всієї України.

Чорновіл В'ячеслав Максимович (1938—1999) — політик і державний діяч, журналіст. Один із лідерів українського правозахисного та визвольного руху. Політв'язень (1967—69, 1972—78, 1980—85). Герой України із врученням ордена Держави (2000, посмертно). Один із лідерів українського національно-демократичного руху кінця 80-х — початку 90-х років ХХ ст. 1965 р. В. Чорновіл разом із І. Дзюбою і В. Стусом виступив у кінотеатрі «Україна» з протестом на прем'єрі фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» проти арештів української інтелігенції. 1990 р. обраний народним депутатом Верховної Ради УРСР. Восени 1991 р. балотувався у Президенти України (2-ге місце). З 1992 р. — голова Народного Руху України. 1994 р. — народний депутат Верховної Ради України. 1998 р. знову обраний народним

депутатом ВР України. Загинув у автомобільній катастрофі поблизу м. Борисполя за нез'ясованих обставин.

Лук'яненко Левко Григорович (нар. 1927) — український дисидент, правозахисник, політик, державний діяч. Герой України (2005). 1959 р. став організатором Української робітничо-селянської спілки (УРСС), написав її програму, обґрунтував у ній необхідність боротьби за самостійність України мирними засобами на основі Конституції УРСР і СРСР, а також норм міжнародного права. У січні 1961 р. заарештований, а в травні засуджений до страти за «зраду Батьківщини». Перебував 72 дні в камері смертників. Після заміни смертного вироку на 15 років ув'язнення відбував покарання в таборах суворого режиму. Восени 1976 р. став одним із фундаторів Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод (УГГ). У грудні 1977 р. заарештований за «антирадянську агітацію і пропаганду» та згодом засуджений до 10 років тюрми і 5 років заслання. 1988 р. звільнений, у січні 1989 р. повернувся до України. У 1990 р. обраний народним депутатом України. Лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка 2016 р.

Патріарх Варфоломій I (Архондоніс Дімітріос, нар. 1940) — Константинопольський Патріарх. Обраний предстоятелем Константинопольської церкви в 1991 р. Варфоломій I відвідував Україну з офіційним Патріаршим візитом у 2008 р. У 2016 та 2018 роках Верховна Рада України зверталась до Його Всесвятості Варфоломія, архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні.

Митрополит Галицький Андрій (Абрамчук Степан Васильович, нар. 1949) — керуючий Івано-Франківською єпархією Української автокефальної православної церкви

(УАПЦ). У червні 1990 р. на Всеукраїнському Соборі УАПЦ був піднесений до гідності архієпископа, у січні 1992 р. Патріархом Мстиславом піднесений до сану митрополита Галицького. Архієрейським Собором від 23 жовтня 1993 р. обраний членом Священного Синоду УАПЦ. Від жовтня 2016 р. тимчасово виконує обов'язки керуючого Тернопільською єпархією УАПЦ.

Огієнко Іван Іванович (1882—1972) — український науковець, громадсько-політичний і церковний діяч, міністр освіти та сповідань УНР, митрополит Української автокефальної церкви. Здійснив повний переклад Біблії, що вийшов друком у Лондоні 1962 р.

Куліш Пантелеймон Олександрович (1819—1897) — український письменник, фольклорист, етнограф, мовознавець, перекладач, критик, редактор, видавець. Автор першої фонетичної абетки української мови, яка лежить в основі сучасного українського правопису. П. Куліш разом із І. Нечуєм-Левицьким та І. Пулюєм здійснив перший повний переклад Біблії українською мовою. У 1881 р. Наукове товариство імені Шевченка опублікувало у Львові Новий Заповіт у їхньому перекладі. Переклад Старого Заповіту по смерті Куліша завершив Іван Пулюй.

Хоменко Іван Софронівич (1892—1981) — науковець, священник, біблеїст, український перекладач Біблії, священник Української греко-католицької церкви, чернець чину Святого Василя Великого. Здійснив третій повний переклад Біблії українською мовою, який також називають «римським», оскільки І. Хоменко працював переважно в Римі та на острові Капрі. Організація перекладу, підготовка тексту і видання здійснювалися під егідою і безпосереднім контролем духовного керівництва Української

греко-католицької церкви, яке перебувало в той час на еміграції. Цей переклад побачив світ невдовзі після перекладу Огієнка в 1963 р. у видавництві Отців Василіян у Римі.

Шелест Петро Юхимович (1908—1996) — радянський партійний діяч. 1963—1972 — перший секретар ЦК КПУ, його вважають поміркованим поборником українських національних інтересів. Намагався українізувати управлінський апарат і вимагав, щоб українська мова стала мовою діловодства. У березні 1972 р. П. Шелеста гостро критикували за «недоліки у справі інтернаціонального виховання трудящих і примиренське ставлення до проявів націоналізму», за що його було звільнено від обов'язків першого секретаря ЦК Компартії України.

Митрополит Павло (Лебедь Петро Дмитрович, нар. 1961) — архієрей Української православної церкви. З 1997 року — митрополит Вишгородський і Чорнобильський, вікарій Київської митрополії. З 1994 р. — намісник Успенської Києво-Печерської лаври. Із січня до травня 2012 р. тимчасово керував Київською єпархією на період хвороби Митрополита Київського і всієї України Володимира (Сабодана).

Патріарх Димитрій (Ярема Володимир Васильович, 1915—2000) — Патріарх Київський і всієї України Української автокефальної православної церкви. У 1989 р. протопресвітер Володимир Ярема проголосив вихід Петропавлівської парафії м. Львова з-під юрисдикції Московського патріархату та входження її до складу Української автокефальної православної церкви на чолі з митрополитом Мстиславом (Скрипником). Отець Володимир Ярема був одним з ініціаторів проведення Помісного Собору 5—6 червня 1990 р., на якому було прийнято статут УАПЦ і обрано її Патріарха. Після смерті Патріарха Мстислава о. Володимир Ярема на

прохання решти її єпископату згодився прийняти чернечий постриг. 1993 р. Другий Помісний Собор УАПЦ обрав його Предстоятелем Київським і всієї України.

Патріарх Володимир (Романюк Василь Омелянович, 1925—1995) — церковний діяч, богослов, один з ідеологів незалежної Української православної церкви із центром у Києві. За активну діяльність щодо захисту прав людини 1972 р. заарештований, засуджений до 7 років позбавлення волі та 3 років заслання. Перебував у Мордовії та Якутії (РФ), де 1976 р. першим з-поміж українських священнослужителів тодішнього СРСР задекларував свою належність до Української автокефальної православної церкви. 1979 р. став членом Української Гельсінської спілки. У 1993 р. обраний Патріархом Київським і всієї Русі-України Української православної церкви Київського патріархату. 1995 р. спроба поховати Патріарха Володимира в Софійському соборі нашттовхнулася на силові дії з боку загонів спеціального призначення МВС України. Похований біля брами св. Софії в Києві.

Митрополит Петро Могила (1596—1647) — український церковний діяч, 1633 р. став митрополитом Київським, відстоював права Української православної церкви. Значну увагу приділяв розвитку культури, за його підтримки відреставровані Софійський собор, будинки Києво-Печерського монастиря, 1635 р. розкопано зруйновану татаро-монголами Десятинну церкву.

Константинопольський патріархат (Вселенський Патріархат) — у світовій православній спільноті церква і юрисдикція «першого за честю», першого з настоятелів 15-ти незалежних (автокефальних) помісних церков. Через свою першість інколи використовує назву Вселенський Патріархат.

Предстоятель — Архієпископ Константинополя — Нового Риму і Вселенський Патріарх із жовтня 1991 р. — Варфоломій I.

Пілсудський Юзеф Клеменс (1867—1935) — політичний і державний діяч Польщі, перший голова відродженої Польської держави. Ініціатор створення Польської Організації Військової, засновник польської армії, маршал Польщі.

Томос — указ, декрет, окружне послання предстоятеля православної церкви у важливих питаннях церковного устрою.

Фатімська Божа Матір — образ Богородиці, який з'явився дітям неподалік від села Фатіма в Португалії. 3 травня 1917 року, у розпал Першої світової війни, папа Бенедикт XV звернувся до Пресвятої Диви Марії, щоб Вона подала якийсь знак, який віщуватиме мир. Через 10 днів троє дітей розповіли, що бачили Богородицю неподалік від села Фатіма в Португалії. Перша поява відбулася 13 травня 1917 року. Потім кожного місяця 13-го числа Богородиця приходила знову. Збиралися великі натовпи людей, але бачити і чути Її могли лише троє дітей, котрі переказували все місцевому священику і єпископу. Востаннє Богородиця з'явилася 13 жовтня 1917 р. У 1930 році церква офіційно визнала правдивість з'яв Богородиці у Фатімі.

Серафим Саровський (Мошнін Прохор Ісидорович, 1754 чи 1759—1833) — преподобний, подвижник православної церкви. У юності вирішив присвятити життя Богу. Вирушив пішки з Курська до Києва на поклоніння Печерським угодникам. Шістнадцять років провів у пустелі, з них три роки — у повному мовчанні. Випробував себе подвигом стовпництва: 1000 днів і ночей стояв на камені і невпинно

молився. Після виходу із затворництва почав приймати страждених, утішати і зцілювати їх. Був зарахований до лику святих через 70 років після смерті.

ДІАЛОГ ІЗ ВАСИЛЕМ ШКЛЯРЕМ

Трохим Голий (Бабенко Трохим Іванович, 1898—1921) — військовий діяч часів УНР, повстанський отаман (1919—1921), керівник Мліївської республіки (Городищенський район Черкаської області). Наприкінці 1920 р. загін Голого нараховував більше 7000 вояків.

Блажевський Андрій Теофілович (? — 1930) — отаман Холодного Яру (Черкаська область). Разом із братами воював проти більшовицької влади аж до 1930 р., повстанські загони Блажевських були особливо мобільні та активні. Убитий більшовиками.

Коваль Роман Миколайович (нар. 1959) — український громадський діяч, письменник, краєзнавець, дослідник історії визвольної боротьби українського народу першої половини ХХ ст., президент Історичного клубу «Холодний Яр» (від 1997 р.).

Чучупака Василь (Чучупак Василь Степанович, 1895—1920) — військовий і громадський діяч часів УНР, Головний отаман Холодноярської республіки. У лютому 1920 р. полк гайдамаків Холодного Яру співпрацював із Дієвою армією УНР, яка здійснювала Перший Зимовий похід. Василь Чучупак мав надзвичайний авторитет серед населення Черкащини. У 1920 р. командування більшовиків видало розроблений особисто Й. Сталіним наказ про наступ червоноармійських з'єднань на Дієву армію УНР, загони Чучупака

й Коцура. Отаман Чучупака був оточений біля хутора Кре-сельці та застрелився, щоб не потрапити в полон.

Дімаров Анатолій Андрійович (Гарасюта Анатолій Андроникович, 1922—2014) — український прозаїк. Лауреат Державної премії України імені Т. Шевченка (1982). Творчий доробок письменника становить кілька десятків томів, серед них романи «І будуть люди», «Біль і гнів», «Його сім'я», «Идол» та інші. 2012 р. В. Янукович підписав Указ про нагородження Анатолія Дімарова орденом князя Ярослава Мудрого IV, проте Анатолій Дімаров відмовився прийняти нагороду.

Симчич Мирослав Васильович (псевдонім Кривоніс, нар. 1923) — сотенний УПА, політв'язень. У 1949 році Івано-Франківський військовий трибунал засудив його за участь в УПА на 25 років позбавлення волі. Звільнений у 1985 році. Усього відбув в ув'язненні 32 роки, 6 місяців і 3 дні.

Горліс-Горський Юрій (Городянин-Лісовський Юрій Юрійович, у підпіллі — Залізник, Горський, Горлиця, 1898—1946) — український військовий і громадський діяч, старшина Армії УНР, письменник. Автор прозових творів «Отаман Хмара» (1934), «Червоний чортополох» (1935), «Холодний Яр» (1937), який було видано лише в 1992 р.

Лютий-Лютенко Іван Макарович (псевдо Іван Гонта, 1897—1989) — військовий та громадський діяч, підприємець, меценат, старшина Запорізької дивізії, повстанський отаман Холодного Яру (1919—1922). За деякими джерелами, на нараді в с. Матвіївці наприкінці осені 1921 р. звенигородського отамана Гонту (Лютого-Лютенка) було обрано Головним отаманом Холодного Яру. Бойові дії продовжував до осені 1922 р. У березні 1923 р. емігрував. Автор книги «Вогонь з Холодного Яру» (Детройт, 1986).

Кость Блакитний (Пестушко Костянтин Юрійович, 1898—1921) — український військовий діяч. Із 1918 р. — в Армії УНР. У 1920 р. створив та очолив Степову дивізію, яка налічувала від 12 до 18 тисяч бійців. Повстанський рух під проводом отамана Степового-Блакитного восени 1920 р. охопив Херсонщину і частину Катеринославщини. Для нейтралізації Кості Блакитного ЧК розробило спецоперацію. Загинув 1921 р. в Ганнівці в бою з підрозділом криворізьких чекістів.

Дяченко Петро Гаврилович (1895—1965) — український військовий діяч, командир формувань: Чорні Запорожці, 2-га дивізія УНА, протипанцерна бригада «Вільна Україна».

Антін Кравс (1871—1945) — український полководець. У 1919 р. — командир армійської групи (Кравса), потім 3-го корпусу. У серпні 1919 р. — командир армійської групи в Київській наступальній операції обох (ГА та Дієвої армії) українських армій, з якими зайняв Київ. Від 1924 р. проживав у Відні, діяч ветеранських товариств УГА, автор спогадів «За українську справу». Із 1941 р. — член Української генеральної ради комбатантів.

Скоропадський Павло Петрович (1873—1945) — український державний, політичний і громадський діяч, військовий. Походив із козацько-старшинського роду Скоропадських. Офіцер армії Російської імперії. Учасник російсько-японської та Першої світової війни. Гетьман Української Держави (29 квітня — 14 грудня 1918). Один з лідерів та ідеологів монархічного гетьманського руху.

Болбочан Петро Федорович (1883—1919) — український військовий діяч, полковник Армії УНР. У 1918 р. полк Болбочана був основною силою у повстанні проти гетьмана П. Скоропадського. 1918 р. — командир операції зі

звільнення Криму від більшовиків. 1919 р. за наказом С. Петлюри Петра Болбочана заарештували за «злочинне захоплення влади», яке начебто призвело до розладу на фронті, та розстріляли на станції Балин Хмельницької області.

Коновалець Євген Михайлович (1891—1938) — полковник Армії УНР, голова Проводу українських націоналістів (1927), перший голова ОУН (1929), один із ідеологів українського націоналізму.

Савченко Іван Григорович (отаман Нагірний, 1895—1923) — ватажок українських повстанців. Восени 1919 р. створив у Золотоніському повіті повстанком, зібрав загін і підняв повстання проти білогвардійців Денікіна. У лютому 1920 р. підпорядкував свої загони генералові армії УНР Омеляновичу-Павленку. Вів боротьбу до лютого 1923 р., дислокуючись на Дніпрових островах та в лісах Холодного Яру. Затриманий під час облави, розстріляний у Полтавській тюрмі.

Лоскот Євген Олександрович (1983—2014) — український військовик, капітан Збройних сил України. Герой України (посмертно). Активний учасник Революції Гідності, зазнав поранення у протистояннях на вулиці Грушевського. Добровольцем пішов до військкомату, мобілізований 21 березня 2014 року. Брав участь у боях поблизу населених пунктів Жовте, Лутугине, Раївка, Сабівка за стратегічні блокпости. За оборону Луганського аеропорту достроково отримав звання майора. Героїчно загинув, захищаючи Україну.

Соколовські отамани: Соколовський Дмитро Тимофійович (1894—1919) збройну боротьбу проти більшовиків почав у січні 1919 р., підтримавши свого молодшого брата Олексу Соколовського, якому було 18 років. Олекса очолював повстанський загін, що боровся проти більшовиків. Загинув 5 січня 1919 р. під час придушення більшовицького

заколоту в Коростишеві. Після смерті брата Дмитро Соколовський очолив його загін, чисельність якого збільшилась до 500 осіб. У липні 1919 р. застрелений зрадником. У наступ на Київ повстанську бригаду імені Дмитра Соколовського повів його брат Василь Соколовський, долучившись до I-го Українського корпусу Української Галицької армії. Невдовзі Василь Соколовський також загинув від рук зрадників-односельців. Старший із братів Соколовських, Степан, був священником і не міг узяти до рук зброю, тому бригаду імені Дмитра Соколовського очолила наймолодша сестра — Олександра Соколовська, також відома під псевдо **Маруся** (1902—1919). На початку листопада 1919 року 12 сотень отаманші Марусі одночасно вели бої із червоними під Фастовом і з білими під Мотовилівкою. Відомо кілька версій про загибель Соколовської, які суперечать одна одній.

Сальський Володимир Петрович (1885—1940) — український військовий діяч. Полковник Генштабу, командував Запорізькою групою в Кам'янець-Подільській операції УНР (1919 р.), згодом — генерал-хорунжий Армії УНР. Із 1924 р. до дня смерті — військовий міністр УНР в екзилі.

Гупало Денис Мусійович (1898—1923) — український повстанець. Був хорунжим повстанських загонів чорноліського отамана Миколи Кібця-Бондаренка (1920). У 1922 р. — повстанський отаман Чорноліського полку. Наприкінці вересня 1922 р. арештований разом із багатьма іншими отаманами Холодного Яру та Чорного Лісу у Звенигородці на інспірованому чекістами «з'їзді отаманів».

Гризло Семен Григорович (бл. 1887—1921) — військовий і громадський діяч часів УНР; організатор Вільного козацтва, повстанський отаман. Військове звання — сотник

Армії УНР, полковник Вільного козацтва. З 1919 р. — керівник одного з повстанських загонів Вільного козацтва у Звенигородському повіті. Як повстанський отаман діяв у Холодному Яру, на Черкащині, Уманщині, Звенигородщині.

Іваничук Роман Іванович (1929—2016) — український письменник, громадський діяч, один із організаторів Товариства української мови ім. Шевченка, Народного Руху України, народний депутат України I-го скликання (1990—1994). Лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Шевченка. Герой України. Серед творів письменника двадцять історичних романів, зокрема «Мальви», «Орда».

Станімір Осип (Станімір, 1890—1971) — український військовий діяч, сотник УГА і армії УНР. Під час українсько-польської війни 1918—1919 рр. — сотник УГА. Наприкінці серпня 1919 р. підрозділ Станіміра одним із перших увійшов до Києва, зупинив денікінців. Наприкінці квітня 1920 р. бригада Станіміра намагалася приєднатися до Армії УНР, але була оточена і роззброєна польськими військами. Разом із невеликим підрозділом прорвався до армії Омеляновича-Павленка. Служив у 5-й Херсонській дивізії УНР. Пізніше в складі групи генерала Антіна Кравса перейшов до Чехословаччини. Після Другої світової війни емігрував до Канади. 1966 р. вийшли друком спогади «Моя участь у визвольних змаганнях».

Лепкий Богдан (Лепкий Богдан Теодор Нестор, 1872—1941) — український поет, прозаїк, літературознавець, перекладач, історик літератури, громадсько-культурний діяч. Творча спадщина становить понад 80 книжок, зокрема і цикл романів «Мазепа». Упорядник і видавець 62 томів творів української класики з дослідженнями, примітками, коментарями.

Станіслав Галлер де Галленбург (1872—1940) — польський військовий діяч, генерал. Під час радянсько-польської війни 1920 року командував оперативною групою, яка діяла під Львовом проти 1-ї кінної армії С. Будьонного. У 1923—1925 рр. і в травні 1926 р. обіймав пост начальника Генерального штабу. Після приходу до влади в 1926 році Юзефа Пілсудського, будучи його політичним опонентом, вийшов у відставку.

Армія Крайова — збройні сили польського підпілля під час Другої світової війни (1939—1945).

Волошин Августин Іванович (1874—1945) — український політичний, культурний, релігійний діяч. Із 1938 р. — прем'єр-міністр автономного уряду Карпатської України, у 1939 році став Президентом Карпатської України, Герой України (посмертно).

Маланюк Євген Філімонович (1897—1968) — український письменник, культуролог-енциклопедист, публіцист, літературний критик, сотник Армії УНР. Збірки його поезій та есе були видані в багатьох містах Європи й Америки: «Стилет чи стилос?», «Гербарій» «Земля й залізо», «Земна Мадонна» та інші.

Клим Савур (Клячківський Дмитро-Роман Семенович, 1911—1945) — провідник ОУН м. Львова (друга полов. 1941 р.), Крайовий Провідник ОУН ПЗУЗ (01.1942—02.1945), організатор і перший командир УПА на Волині (05.1943—11.1943), командир УПА-Північ (11.1943—02.1945). Полковник УПА (посмертно):

Симоненко Василь Андрійович (1935—1963) — український поет і журналіст, шістдесятник. Самвидавні поезії Симоненка поклали початок українському рухові Опору 60—70-х рр. ХХ ст. У 1962 р. разом з Аллою Горською та

Лесем Танюком виявив місця поховань розстріляних органами НКВС на Лук'янівському та Васильківському цвинтарях, а також у Биківні (про останнє було зроблено заяву до міської ради). Улітку 1962 р. поета жорстоко побили працівники міліції. На думку більшості дослідників, побиття було помстою за творчість поета та його українську позицію. Через рік після побиття поет помер.

Тютюнник Григорій Михайлович (1931—1980) — український письменник-прозаїк. Працював учителем у вечірній школі на Донбасі. Після смерті старшого брата Григорія Тютюнника (автора роману «Вир») переклав свої «Сумерки» українською мовою і відтоді писав лише українською. Перекладав українською твори В. Шукшина, М. Горького. Працював у редакції газети «Літературна Україна», у сценарній майстерні Київської кіностудії ім. О. Довженка, у видавництвах. Твори: повісті «Вогник далеко в степу», «Облога», оповідання «Три зозулі з поклоном», повість для дітей «Климко», збірка «Ласочка» та інші. Створив літературний сценарій за романом Григорія Тютюнника «Вир».

Шевчук Валерій Олександрович (нар. 1939) — український письменник-шістдесятник, майстер психологічної прози. Автор близько 500 наукових і публіцистичних статей з питань історії літератури, дослідник і перекладач сучасною українською мовою творів давньоукраїнської літератури. Автор повісті «Середохрестя», роману «Дім на горі», праці «Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення» та багатьох інших.

Якутович Сергій Георгійович (1952—2017) — український художник, графік, книжковий ілюстратор, народний художник України, лауреат Національної премії України

ім. Тараса Шевченка. У доробку видатного майстра ілюстрування 160 видань, серед яких і 17 томів модерної української літератури. С. Якутович брав участь як головний художник у створенні художнього фільму Ю. Ілленка «Молитва за гетьмана Мазепу», телефільмів «Ще як ми були козаками», «Загублений рай» (за Миколою Гоголем), «Останній гетьман». Батько Сергія — Георгій Якутович — видатний український графік середини ХХ ст., відомий також роботою в кіно, зокрема над фільмом «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова.

Римарук Ігор Миколайович (1958—2008) — український поет. Лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка (2002). Президент Асоціації українських письменників. Упорядник антології нової української поезії «Вісімдесятники» (1990, Едмонтон). Вірші Римарука перекладені багатьма мовами світу.

Овсієнко Василь Васильович (нар. 1949) — український громадський діяч, шістдесятник, член Української Гельсінської групи, багаторічний політ'язень, публіцист, історик дисидентського руху.

Маринович Мирослав Франкович (нар. 1949) — український правозахисник, політ'язень, публіцист, релігієзнавець, член-засновник Української Гельсінської групи, віцекоректор Українського Католицького Університету у Львові. Один з учасників ініціативної групи «Першого грудня».

Матусевич Микола Іванович (нар. 1946) — член Української Гельсінської групи (УГГ). Після арешту керівників УГГ М. Руденка і О. Тихого підписав листа до урядів країн-учасниць Гельсінської угоди на їх захист із проханням сприяти їхньому звільненню. У 1977 р. Матусевич був заарештований разом з М. Мариновичем за звинуваченням

у «антирадянській агітації і пропаганді». У 1988 р. був «помилуваним», але відмовився виїхати з місця заслання, домагаючись реабілітації. Зараз живе в Києві.

ДІАЛОГ ІЗ МИКОЛОЮ ВЕРЕСНЕМ

Дикий Євген Олександрович (нар. 1973) — український громадський діяч, науковець, учасник війни на сході України, у 2014 році — командир роти батальйону «Айдар»; активний громадський діяч; перший голова Студентського парламенту КНУ; командир Українського добровольчого загону в Литовській Республіці; учасник Революції на граніті, Помаранчевої революції, Революції Гідності. Член Правління всеукраїнської Координаційної Ради ветеранів АТО. З 2018 р. — виконувач обов'язків директора Національного антарктичного наукового центру.

Скопенко Віктор Васильович (1935—2010) — український науковець, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1985—2008). Хімік-неорганік, доктор хімічних наук (1970), професор (1972), академік НАН України (від 1988), академік Академії педагогічних наук України (1992), заслужений діяч науки і техніки України (1991), Герой України (1999).

«Київ Чікен Спіч» Буша — промова «Котлета по-київськи» (англ. Chicken Kiev speech — в англійській мові слово «chicken» має переносне значення «боягуз») — жартівлива назва, з якою ввійшла в історію промова Президента США Джорджа Буша-старшого, виголошена 1 серпня 1991 р. в Києві у Верховній Раді за 3 тижні до проголошення Незалежності України. У цій промові Буш застерігав

українців від «суїцидального націоналізму». Ця промова здивувала багатьох спостерігачів, а журналіст В. Сафайр, редактор газети «The New York Times», назвав цю промову «Котлетою по-київськи», звинувативши Буша в колосальному прорахунку.

Стецько Ярослав Семенович (1912—1986) — український політичний та військовий діяч, активний діяч ОУН. Із 1941 р. — перший заступник провідника ОУН-Б С. Бандери. У 1942—1944 рр. перебував у німецькому концтаборі Заксенгаузен. Після звільнення керував Антибільшовицьким блоком народів, був головою Проводу ОУН-Б.

Драч Іван Федорович (нар. 1936) — видатний український поет, перекладач, кіносценарист, драматург, державний і громадський діяч, автор сценарію фільму «Тіні забутих предків». Перший голова Народного Руху України (1989).

Дончик Віталій Григорович (1932—2017) — український літературознавець та літературний критик. Академік НАН України (2006). Член Національної спілки письменників України (від 1965 р.). У 1989 р. став одним із засновників Народного Руху України.

Тарасенко Микола Федосійович (1939—1995) — філософ, доктор філософських наук, професор. Після захисту в 1987 р. докторської дисертації на тему «Діалектика культури і технологія в освоєнні природи» був обраний деканом філософського факультету Київського університету імені Тараса Шевченка, пропрацювавши на цій посаді до кінця свого життя. Опублікував близько 50 наукових праць, присвячених дослідженню актуальних проблем взаємозв'язку технології та культури.

Копнін Павло Васильович (1922—1971) — філософ, доктор філософських наук (1957), професор (1958), член-

кореспондент АН СРСР (1970), академік АН УРСР (1967). Засновник сучасної Київської філософської школи, якій ще в радянські часи були яскраво притаманні антропоцентризм та гуманізм.

Шинкарук Володимир Іларіонович (1928—2001) — один із фундаторів Київської філософської школи, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, депутат Верховної Ради УРСР. У Верховній Раді УРСР очолював спеціальну депутатську групу, яка розробила Закон України про мови, що діяв до 2012 р. Розвинув кращі традиції свого попередника — академіка П. Копніна — та запровадив нові напрямки наукової діяльності.

ДКНС — Державний комітет з надзвичайного стану (ГКЧП — російська аббревіатура) — самопроголошена організація (не передбачена Конституцією СРСР), створена 18 серпня 1991 р. з метою збереження СРСР унаслідок усунення від влади Президента М. Горбачова. Це була спроба державного перевороту в СРСР, що ввійшла в історію як серпневий путч.

Доній Олександр Сергійович (нар. 1969) — український політик, громадський діяч, один із лідерів і організаторів студентського руху кінця 80-х — початку 90-х рр. ХХ ст. У 1990 р. був співголовою масштабної акції студентського протесту — студентського голодування (Революція на граніті), що призвело до відставки уряду В. Масола. Народний депутат 6, 7 скликань, Голова Мистецького об'єднання «Остання Барикада», автор книжок про Революцію на граніті.

Гуренко Станіслав Іванович (1936—2013) — радянський партійний діяч; член Політбюро ЦК КПУ в жовтні 1989 — серпні 1991 рр.; народний депутат України кількох скликань.

Гонгадзе Георгій Русланович (1969—2000) — український опозиційний журналіст. У 1995—1997 рр. — ведучий програм «Параграф», «Вікна плюс», «Вікна-новини». У 1999—2000 рр. — керівник інформаційної служби «Вільна хвиля» на радіо «Континент». 2000 р. — засновник та перший головний редактор інтернет-видання «Українська правда». Його зникнення 2000 р. спричинило широкий резонанс в Україні та за кордоном — в Україні з акцій протесту проти викрадення та вбивства Георгія почалися широкомасштабні протести, відомі з назвою «Україна без Кучми».

Нємцов Борис Юхимович (1959—2015) — російський політик. У 1997—1998 рр. — заступник Голови уряду РФ. 2004 року підтримав Помаранчеву революцію в Україні, пізніше був призначений позаштатним радником Президента України Віктора Ющенка. З 2012 р. — один із координаторів російської опозиції. Убитий за день до запланованого в Москві опозиційного маршу.

Медуниця Олег В'ячеславович (нар. 1971) — український політик, громадський діяч. У 1990 р. — один з організаторів Спілки незалежної української молоді (СНУМ), учасник Революції на граніті, активний учасник походу сумських студентів на Київ улітку 2004 р. Голова Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Молодіжний національний конгрес» (2002—2006). Народний депутат України 7, 8 скликань.

Партія «За Україну!» — партія, створена 2009 року, лідером якої став В'ячеслав Кириленко. Першим заступником голови нової партії було обрано народного депутата Володимира Мойсика, заступниками — Ксенію Ляпіну та Юрія Зубка. 2011 року партія «За Україну!» підписала Меморандум про взаємодію із партією «Фронт Змін».

Дугін Олександр Гелійович (нар. 1962) — російський пропагандист, апологет путінської політики, ідеолог войовничого євразійства. Екстремістські книги Дугіна заборонені до ввезення в Україну. Із 2015 р. його внесено до санкційного списку США і Канади.

Серпнева війна в Грузії — бойові дії 2008 року в грузинському регіоні — Південна Осетія. У військових діях проти Грузії брали участь регулярні частини російської армії. Короткочасна «серпнева» війна призвела до сотень загиблих, тисяч біженців та руйнацій сіл і міст у Грузії.

ЗМІСТ

Три розмови про Україну	5
--	---

Розмова В'ячеслава Кириленка із Патріархом Київським та всієї Руси-України Філаретом. ВІРА	9
---	---

Здобуття Україною Незалежності та початок боротьби за автокефалію Української церкви	9
--	---

Побоїще біля Софійського собору та перелом у творенні УПЦ КП	28
--	----

Стосунки із Константинопольським Патріархатом та справа Української автокефалії	33
---	----

Про надання Томосу, про автокефалію від Вселенського Патріарха Варфоломія	45
---	----

Про українську мову	56
-------------------------------	----

Про Революцію Гідності та ставлення до президентів	68
--	----

Про Десятинну церкву, поляків та православну віру	73
---	----

Розмова В'ячеслава Кириленка із Василем Шклярем. БОРОТЬБА	93
--	----

«Над романом “Чорний Ворон” я працював десь чотирнадцять літ»	93
---	----

«За великим рахунком, усі наші лідери були незалежниками»	105
---	-----

«Після успіху “Чорного Ворона” мене часто запитували, чи буду я ще писати на повстанську тему?»	114
---	-----

«Мене часом за петельки брали, щоб я написав роман про УПА»	124
---	-----

«Епопея з екранізацією “Чорного ворона” вже теж могла б стати матеріалом для окремої книжки»	132
--	-----

«Я пишався тим, що такі люди, як Лук'яненко та Горинь, запросили мене до своєї команди»	140
---	-----

«В Україні треба узаконити Майдан як постійно чинну інституцію»	153
---	-----

«Шевченко був свій, Франка і Лесю сприймав більше розумом, аніж серцем, Гоголь сам обрав шлях російського письменника» . . .	160
«Я виростав у світі, який догорів і не повернеться більш ніколи» . . .	173

Розмова Миколи Вересня із В'ячеславом Кириленком.

ІДЕНТИЧНІСТЬ	183
-------------------------------	-----

«Революція на граніті повністю змінила погляд українців на самих себе»	183
---	-----

«Якщо починає домінувати змагання не ідей, а грошей, політика миттєво перетворюється на торжище»	201
---	-----

«Революційні прояви в Україні не вшухали практично ніколи» . . .	210
--	-----

«Занадто велика претензія Росії на нас, щоб усе завжди відбувалося у форматі Помаранчевої революції»	218
---	-----

«На мовному майдані ми довели основне: опір Януковичу буде!»	223
---	-----

«Тільки зараз усі зрозуміли, що гуманітарна політика — це і є національна безпека»	228
---	-----

«Я робив усе, щоб між Ющенком і Тимошенко не було “війни”. І було декілька шансів її припинити»	239
--	-----

«Росія ніколи не збиралася зважати на будь-які українські інтереси»	246
--	-----

«Ставлення до України не зміниться, навіть якщо до влади в Росії придуть умовні “демократи”	251
--	-----

«Можливість реваншу для тих, хто хоче знищити Україну, зберігається»	254
---	-----

Довідка

Діалог із Патріархом Філаретом	262
--	-----

Діалог із Василем Шклярем	271
-------------------------------------	-----

Діалог із Миколою Вереснем	280
--------------------------------------	-----

Громадсько-політичне видання

Патріарх Київський та всієї Руси-України ФІЛАРЕТ,
ШКЛЯР Василь, ВЕРЕСЕНЬ Микола,
КИРИЛЕНКО В'ячеслав

Три розмови про Україну

В авторській редакції

Керівник проекту *В. А. Тютюнник*
Відповідальний за випуск *О. В. Приходченко*
Художній редактор *В. О. Трубочанінов*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректори *В. М. Кардаш, В. М. Немашко*

Підписано до друку 18.06.2018. Формат 60х90/16.
Друк офсетний. Гарнітура «Newton». Ум. друк. арк. 18.
Наклад 5000 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано у ПРАТ «Харківська книжкова фабрика “Глобус”»
61012, м. Харків, вул. Різдвяна, 11.
Свідоцтво ДК № 3985 від 22.02.2011 р.
www.globus-book.com

• за телефонами довідкової служби
(050) 113-93-93 (МТС); (093)170-03-93 (life);
(067) 332-93-93 (Київстар); (057) 783-88-88

• на сайті Клубу: www.bookclub.ua
• у мережі фірмових магазинів
див. адреси на сайті Клубу або за QR-кодом

Надсилається безоплатний каталог

Запрошуємо до співпраці авторів
e-mail: publish@ksd.ua

***Запрошуємо до співпраці художників,
перекладачів, редакторів***
e-mail: editor@ksd.ua

**Для гуртових
клієнтів**

Харків

тел./факс +38(057)703-44-57
e-mail: trade@ksd.ua

Київ

тел./факс +38(067)575-27-55
e-mail: kyiv@ksd.ua

Патріарх Київський та всієї Руси-України Філарет та ін.

Т67 Три розмови про Україну / Патріарх Київський та всієї
Руси-України Філарет, Василь Шкляр, Микола Вересень,
В'ячеслав Кириленко ; автор ідеї та упорядник В. Кирилен-
ко. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. — 288 с.

ISBN 978-617-12-5115-1

Під однією обкладинкою зібрано три відверті розмови з видатними українцями про знаменні події в історії України (від боротьби за відновлення української держави 80—90-х рр. XX століття до російсько-української війни на Донбасі). Це не просто сухі факти, це багатогранна розповідь з автобіографічними елементами та унікальними світлинами, що раніше ніде не публікувалися. Це діалоги з людьми, які у своїй царині доклали багато зусиль для становлення України.

УДК 323/324